
Wstęp

Bibliotheca Nostra : śląski kwartalnik naukowy nr 1, 9-12

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WSTĘP

Historia Śląska, dzielnic w czasach nowożytnych wchodzącej w skład wielu organizmów państwowych i tym samym poddanej różnorodnym wpływom politycznym czy kulturowym, nierozzerwalnie związana jest z działalnością społeczności, jaką tworzyło i tworzy duchowieństwo. Duchowni katoliccy i protestanccy, realizując w pierwszej kolejności zadania duszpasterskie wyznaczone przez doktryny kościelne, jednocześnie wpływali a nawet kształtowali trendy, kierunki w rozwoju kultury Śląska. Jedną z takich osób był np. biskup Jan V Turzo, humanista, miłośnik kultury renesansowej, mecenas wielu artystów, m.in. Caspara Ursinusa Veliusa. Dzięki Biskupowi rozbudowano bibliotekę kapitulną we Wrocławiu, upiększono kościoły, np. św. Jakuba w Nysie. Turzo uchodzący za konesera sztuki miał w posiadaniu dzieła Lucasa Cranacha (starszego), Albrechta Dürera i widział w ich obrazach potencjalny wzorzec dla miejscowych artystów. Kiedy idee luterzańskie, za sprawą Hansa Metzlera, Ambrożego Moibana, zaczęły zyskiwać coraz większą popularność, Wrocław urósł do rangi jednego z najważniejszych na Śląsku ośrodków propagowania reformacji. Oprócz Wrocławia w XVI w. wybitni teologowie protestanccy działali również w Legnicy, gdzie w 1526 r. powstała pierwsza protestancka wyższa uczelnia.

Podziały na tle wyznaniowym zazębiające się z różnicami narodowościowymi, co warunkowane było w dużym stopniu burzliwymi wydarzeniami historycznymi, nieomijającymi na przestrzeni XVII–XX w. ziem śląskich, znalazły odzwierciedlenie w obrazie życia kulturalnego dzielnic. Wiek XVII w dziejach piśmiennictwa śląskiego zapisał się bardzo interesująco dzięki twórczości Jerzego Bocka, Adama Gdacjusza, Jana Herbinusa, Angelusa Silesiusa, Jerzego Trzanowskiego. Jednocześnie rozwijał się handel książką oraz ruch wydawniczy. Powstawały nowe drukarnie: w Brzegu, Kluczborku, Międzyborzu, Namysłowie, Oleśnicy, Wołczynie. Działania

kontreformacyjne na Śląsku zyskały nowe oblicze za sprawą kolejnych biskupów wrocławskich – Fryderyka Heskiego i Franciszka Ludwika Neuburskiego – będących także mecenasami sztuki. Finansowali oni nowe obiekty sakralne, utrzymywali artystów. W tym samym czasie zakony, np. cystersów, franciszkanów i jezuitów przebudowywały klasztory w duchu barokowym (Henryków, Kamieniec, Krzeszów, Lubiąż), zakładały szkoły, wydawały zbiory kazań. We Wrocławiu jezuita powołali do życia kolegium, przekształcone w 1702 r. w uniwersytet.

W XVIII w. w wyniku tzw. trzech wojen śląskich prowincja została podzielona na dwie części: pruską i austriacką, co też spowodowało przeobrażenia właściwie wszystkich obszarów życia społeczno-politycznego, w tym stosunków wyznaniowych. Mimo trudnej sytuacji duchowni katolicy i protestanci włączyli się aktywnie w odbudowę życia kulturalnego. Na uwagę zasługuje twórczość: Christiana Rohrmanna, pastora w Pawłowie, autora wierszy łacińskich, tłumacza z niemieckiego pieśni religijnych; Jana Muthmanna, urodzonego w Komorznie pod Byczyną, archidiakona w Cieszynie, uważanego za twórcę piśmiennictwa polskiego na Śląsku Cieszyńskim; Georga Schlaga, rektora polskiej szkoły we Wrocławiu, autora podręczników i kluczy do nauki języka polskiego; Samuela Ludwika Zasadusa, pastora w Cieszynie, uznanego przez badaczy literatury śląskiej za najwybitniejszego pisarza luterańskiego XVIII w. Wśród księży i zakonników katolickich jako autorów modlitewników, pieśni oraz kazań należy wymienić: Andrzeja Barteczko, franciszkanina urodzonego w Raciborzu; Elekta Owaniszewskiego, reformata z Góry św. Anny; Wacława Waksmańskiego.

W wieku XIX nastąpiło odrodzenie literatury polskiej na Śląsku w dużej mierze dzięki duchownym. Do grona najwybitniejszych twórców tego okresu badacze zaliczyli m.in. Antoniego Stabika, księdza pochodzącego z Mikołowa, autora książek religijnych, poezji; księdza Norberta Bonczyka, urodzonego w Miechowicach pod Bytomiem, autora popularnych książek religijnych i poematów; Konstantego Damrota z Lublińca, księdza i poetę. Wielu duchownych pisało również okolicznościowe wiersze, pieśni, kazania, modlitwy, które cieszyły się popularnością, a wśród nich znaleźli się również duchowni ewangelicy, np. Karol Kotschy – pastor w Ustroniu, który przerobił i wydał w 1833 r. brzeskie wydanie katechizmu doktora Marcina Lutera.

W okresie międzywojennym Kościół katolicki jako instytucja wraz ze swoimi duchownymi angażował się w budowę życia kulturalnego i naukowego na ziemiach śląskich, zwłaszcza tych włączonych do odrodzonego państwa polskiego. Do szczególnie ważnych inicjatyw należy zaliczyć powołanie do życia w 1927 r. Księgarni i Drukarni Katolickiej. W 1923 r. rozpoczęto wydawanie „Gościa Niedzielnego”. Pierwszym redaktorem został ks. Teodor Kubina, a w okresie międzywojennym pismem kierowali również ks. ks. Józef Gawlina, Alojzy Siemienik, Paweł Kowalski. Duchowni zakładali biblio-

teki, prowadzili chóry, teatry. Warto nadmienić, że w 1928 r. z inicjatywy ks. Roberta Gajdy, wykładowcy harmonii w Szkole Muzyki Kościelnej im. św. Grzegorza w Katowicach, powstał Związek Polskich Chórów Kościelnych z siedzibą w Katowicach. Wśród duchownych, którzy wnieśli szczególnie wkład w budowę życia kulturalnego i naukowego lat międzywojennych, znaleźli się m.in.: ks. Emanuel Grim, ks. Jan Kudera, ks. Aleksander Skowroński, ks. Euzebiusz Stateczny, ks. Emil Szramek. Jednym z najpopularniejszych w tym czasie duchownych ewangelickich, znanym działaczem oświatowym, autorem artykułów prasowych, był pastor Franciszek Michejda.

Ten krótki syntetyczny i przekrojowy przegląd, w którym wymieniono tylko wybrane nazwiska duchownych odgrywających szczególną rolę w kulturze Śląska, dowodzi jednak ważności zagadnienia jakim jest udział duchowieństwa we współtworzeniu instytucji życia kulturalnego, w tym piśmiennictwa regionalnego i ponadregionalnego. Autorzy tekstów zamieszczonych w tym numerze kwartalnika wybrali i opracowali tematy wypełniające przynajmniej częściowo luki w wiedzy o miejscu duchowieństwa katolickiego i protestanckiego w dziejach kultury Śląska. Analizą komparatystyczną jest artykuł Marcina Worbsa. Autor niezwykle wnikliwie ukazał recepcję tekstu *Die Psyche sehnt sich nach Jesu alleine* (*Psyche tylko do Jezusa tęskni*) Angelusa Silesiusa, z której wywodzi się popularna pieśń kościelna *Jezu, Jezu, do mnie przyjdź*. Obrazowaniem rzeczywistości w tekstach kazań pastora Adama Gdaczusza zainteresowała się Izabela Kaczmarzyk. Badaczka zajęła się przede wszystkim stroną językową wypowiedzi, wskazując środki, konstrukcje służące do osiągnięcia celów pozaliterackich, jakie wytyczał sobie kaznodzieja kluczborski. Jacek Lyszczyna, znawca twórczości literackiej polskich księży poetów XIX w., przedstawił interpretację poezji ks. Antoniego Stabika łącząc analizę wierszy z opisami podróży duchownego. Poeta romantyczny – ks. Norbert Bonczyk – to bohater artykułu Norberta Niestolika. Badacz podjął się opracowania tematu szkoły, kreacji postaci nauczycieli w twórczości autora *Góry Chełmskiej*. Pasje historiograficzne ks. Johannesesa Chrzęszcza przedstawił Piotr Górecki. Tekst zapoznaje czytelnika z bardzo bogatym dorobkiem naukowym, zwłaszcza z zakresu historii, duchownego z Pyskowic. W roku 2015 mija 90. rocznica powstania diecezji katowickiej. Sylwetki kolejnych biskupów, przyczyniających się w dużym stopniu do rozwoju życia społeczno-kulturalnego Śląska, przedstawiła Bogumiła Warzachowska. Nazwiska księży: Jana Kudery, Emila Szramka, Teodora Kubiny również zapisały się w sposób szczególnie w dziejach kultury ziem śląskich, które po plebiscycie znalazły się w granicach Rzeczypospolitej okresu międzywojennego. Wymienieni duchowni żywo angażowali się w pracę różnych instytucji i inicjowali wiele przedsięwzięć o charakterze społeczno-kulturalnym. Artykuły poświęcone tym księżom poszerzają wiedzę o nieopracowane do tej pory zagadnienia dotyczące bogatej działalności kapłanów.

Katarzyna Tałuć omówiła wkład ks. Jana Kudery w badania nad historią prasy na Śląsku. Agnieszka Bajor ukazała ks. Teodora Kubinę jako założyciela i redaktora „Gościa Niedzielnego”, „Niedzieli”. Analizą upodobań czytelniczych ks. Emila Szramka zajęła się Weronika Pawłowicz. Część *Artykuły* zamyka tekst Lucyny Sadzikowskiej o funkcjach, jakie ksiąźce przypisywali więźniowie obozów koncentracyjnych, wśród których było też wielu duchownych.

Numer pierwszy kwartalnika oczywiście nie wyczerpuje zagadnienia zasygnalizowanego w podtytule. Ze względu na obszerność i złożoność problematyki, jaką jest udział duchowieństwa w życiu kulturalnym Śląska, redakcja postanowiła np. zrezygnować z umieszczania w tym zeszytcie artykułów dotyczących działalności literackiej duchownych protestanckich żyjących i pracujących na Śląsku Cieszyńskim. Warto bowiem tej tematyce poświęcić osobny numer. Podobnie, na osobne opracowanie, zasługuje wkład duchowieństwa w rozwój szkolnictwa, bibliotek, kultury muzycznej, architektury na Śląsku.

*Katarzyna Tałuć
Bogumiła Warząchowska*

